SHAXS SHAKLLANISHIDA QADRIYATLARNING IJTIMOIY-PSIXOLOGIK O‘RNI

Nurmuxamedov B. X., Navoiy davlat universeteti
“Pedagogika” kafedrasi o‘qituvchisi
E-mail: nurmuxamedov_bahodir78@list.ru

Annotatsiya. Qadriyatlar jamiyatning poydevori bo‘lib, ularning ahamiyati insonlarning axloqiy va ijtimoiy hayotini shakllantirishda, barqarorlikni ta’minlashda, madaniyatni saqlashda va shaxsiy rivojlanishda katta rol o‘ynaydi. Quyida qadriyatlarning ahamiyatini hamda uning ijtimoiy-psixologik negizlarini yanada chuqurroq ko‘rib chiqamiz.

Kalit so‘zlar. qadriyat, axloqiy qadriyatlar, ijtimoiy qadriyatlar, estetik qadriyatlar, diniy qadriyatlar, iqtisodiy qadriyatlar, insoniy qadriyatlar

Annotation. Values are the foundation of society, and their significance plays a large role in the formation of the moral and social life of people, ensuring stability, preserving culture, and personal development. Below, we will examine the significance of values and their socio-psychological foundations in more depth.

Key words. Value, moral values, social values, aesthetic values, religious values, economic values, human values.

Qadriyatlar nafaqat mavhum ideallar, balki shaxslar va guruhlar kundalik hayotda amal qiladigan amaliy tamoyillardir. Ular odamlar "yaxshi" yoki "yomon," "to‘g‘ri" yoki "noto‘g‘ri" deb hisoblaydigan narsalarni ifodalaydi va ko‘pincha muhim yoki izlanishga arziydigan narsalarni aks ettiradi. Shunga ko‘ra qadriyatlar quyidagilarga bo‘linadi.

1. Ijtimoiy psixologiya va qadriyatlar: Ijtimoiy psixologiya qadriyatlarning shakllanishi va ularning jamiyatdagi roli bilan bog‘liq. Qadriyatlar odamlarning ijtimoiy hayotida, turmush tarzida va qarorlar qabul qilishda muhim rol o‘ynaydi. Ular insonlarning qanday hayot kechirishini, kim bilan va qanday munosabatda bo‘lishini belgilaydi.

2. Qadriyatlar va ijtimoiy normativlar: Qadriyatlar ijtimoiy normalar va me’yorlarni yaratadi. Jamiyat a’zolari o‘z qadriyatlari asosida o‘zaro munosabatlarni tashkil qiladi. Jamiyatda ma’lum bir qadriyatlar yuqori baholanib, ular asosida ijtimoiy me’yorlar va qonun-qoidalar shakllanadi.

3. Ijtimoiy ta’sir va qadriyatlar: Ijtimoiy ta’sirlar qadriyatlarning shakllanishiga katta hissa qo‘shadi. Jamiyat, oila, do‘stlar, o‘qituvchilar va boshqa muhitlar odamlarning qadriyatlarini shakllantiradi. Ijtimoiy o‘zgarishlar, masalan, iqtisodiy inqiroz yoki texnologik taraqqiyot, yangi qadriyatlarning yuzaga kelishiga olib kelishi mumkin.

4. Psixologik omillar: Insonlarning shaxsiy tajribalari, hissiyotlari va individual qarashlari ham qadriyatlar tizimini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Bunga ko‘pincha psixologik ehtiyojlar, o‘zini o‘zi anglash va boshqalar bilan bo‘lgan munosabatlar ta’sir ko‘rsatadi.

5. Identifikatsiya va qadriyatlar: Shaxsning o‘zini aniqlash va identifikatsiya qilish jarayonida qadriyatlar o‘z o‘rniga ega. Odamlar o‘zlarini ma’lum bir guruh yoki jamiyatning a’zosi sifatida his qilishlari uchun o‘sha jamiyatdagi qadriyatlarni qabul qiladilar.

Asosiy qadriyatlar — bu jamiyat yoki individning hayotdagi eng muhim, fundamental tamoyillari va me'yorlaridir. Ular odamlarning xulq-atvori, qarorlar qabul qilishi va ijtimoiy munosabatlarida asosiy yo‘nalishlarni belgilaydi. Asosiy qadriyatlar turli madaniyatlarda farq qilishi mumkin, ammo ko‘p hollarda ular insonning farovonligini, ahloqiy yuksalishini va jamiyatdagi barqarorlikni ta’minlashga qaratilgan.

Asosiy qadriyatlar bizning munosabatimiz, harakatlarimiz va qarorlarimizni shakllantiradigan asosiy tamoyillar bo'lib xizmat qiladi. Psixologik tadqiqotlarga ko'ra, qadriyatlar bizning tanlovimiz va xatti-harakatlarimizni boshqaradigan asosiy e'tiqodlardir. Ushbu qadriyatlarni o'rganish orqali biz ularning shaxsiy o'sishni, sog'lom munosabatlarni va gullab-yashnayotgan jamiyatni rivojlantirishdagi ahamiyatini tushunishimiz mumkin.

Qadriyatlar o'zgarmas xususiyatlar emas - ular dinamik va vaqt o'tishi bilan bizning tajribamiz, munosabatlarimiz va fikrlarimiz orqali shakllantirilishi hamda o'zgartirilishi mumkin. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, qasddan qilingan amaliyotlar qadriyatlarni, jumladan, o'z-o'zini aks ettirish, ta'lim va turli nuqtai nazarlarga ega bo'lishni rivojlantiradi. Bundan tashqari, tadqiqotlar insonning qadriyatlariga muvofiq yashash va psixologik farovonlik o'rtasida kuchli bog'liqlik borligini aniqladi. Ko'pincha qiymat uyg'unligi deb ataladigan bu uyg'unlik hayotdan qoniqish, o'z-o'zini hurmat qilish va ijobiy ta'sir bilan bog'liq. Bu ichki qarama-qarshiliklarni kamaytiradi va haqiqiylikni targ'ib qiladi, yanada mazmunli va qoniqarli hayotga olib keladi.

Xulq-atvorni boshqaradigan 10 ta asosiy qadriyatlar:

Ushbu o'nta asosiy qadriyatlar bizni farovonligimizni yaxshilaydigan va atrofimizdagi dunyoga ijobiy hissa qo'shadigan yo'nalishga yo'naltiruvchi kompas bo'lib xizmat qilishi mumkin:

Insof: Insof, axloqiy va axloqiy tamoyillarga sodiqlik inson xatti-harakatining negizida yotadi. Yaxlitlikni tarbiyalash o'z-o'zini anglashdan boshlanadi. Shaxsiy e'tiqod va qadriyatlar haqida mulohaza yuriting va harakatlarni ular bilan muvofiqlashtirishga intiling. Noqulay yoki noqulay bo'lsa ham, ongli ravishda halollikni tanlang. So'zlar va harakatlar o'rtasidagi izchillikni mashq qiling va o'zingizni shaxsiy va professional javobgarlikka torting.

Empatiya: Empatiya, boshqalarning his-tuyg'ularini tushunish va baham ko'rish qobiliyati mazmunli aloqalarni o'rnatish va hamdardlikni rivojlantirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Empatiyani rivojlantirish uchun faol tinglashni mashq qiling, gapirayotgan odamga to'liq e'tibor bering va uning nuqtai nazarini hukm qilmasdan tushunishga harakat qiling. Turli xil adabiyotlarni o'qish yoki jamoat xizmatlarida ko'ngillilik qilish kabi turli nuqtai nazar va tajribalarni ochib beradigan faoliyat bilan shug'ullaning.

Chidamlilik: Moslashuvchanlik qiyinchiliklarga moslashish va orqaga qaytish qobiliyatini anglatadi. Psixologik tadqiqotlar ruhiy salomatlik, muvaffaqiyat va umumiy farovonlikni mustahkamlashda chidamlilikning muhimligini ta'kidlaydi. Bardoshlilikni oshirish ko'pincha muammolarni o'sish imkoniyatlari sifatida qayta ko'rib chiqishni o'z ichiga oladi. Ijobiy fikrlashni rivojlantirish, o'z-o'ziga g'amxo'rlik qilish va qo'llab-quvvatlash tarmog'ini yaratish juda muhimdir. Ehtiyotkorlik va stressni boshqarish usullari ham chidamlilikka hissa qo'shishi mumkin.

Haqiqiylik: Haqiqiylik o'ziga sodiq bo'lishni va haqiqiy fikrlar, his-tuyg'ular va qadriyatlarni ifodalashni o'z ichiga oladi. Haqiqiylik o'zini chuqur anglashni talab qiladi. Shaxsiy kuchli tomonlar, zaif tomonlar, e'tiqodlar va motivatsiyalarni tushunish uchun o'z-o'zini aks ettirish bilan shug'ullaning. O'z his-tuyg'ularingizni halol va qat'iyat bilan ifoda eting va shaxsiy qadriyatlarga, hatto mashhur bo'lmaganlarga ham mos keladigan qarorlar qabul qiling.

Minnatdorchilik: Minnatdorchilik, hayotning ijobiy tomonlarini e'tirof etish va qadrlash amaliyoti psixologiyada keng o'rganilgan. Minnatdorchilik jurnalini yuritish, kundalik ijobiy tajribalar yoki o'zingiz yoqtirgan narsalarni qayd etish orqali minnatdorchilikni rivojlantiring. Boshqalarga minnatdorchilik bildirish, aql-idrok bilan shug'ullanish va hayotning ijobiy tomonlariga e'tibor qaratish ham minnatdor fikrni rivojlantirishi mumkin.

Ochiq fikrlash: Ochiq fikrlash turli nuqtai nazarlar, g'oyalar va tajribalarni hisobga olishni o'z ichiga oladi. Turli madaniyatlar, mafkuralar va tajribalar bilan tanishish orqali ochiq fikrlashni rag'batlantiring. Hukm qilmasdan tinglashni mashq qiling va shaxsiy e'tiqodingizga shubha qilishga tayyor bo'ling. Turli nuqtai nazarlarni izlang va sizning nuqtai nazaringizni shubha ostiga qo'yadigan hurmatli suhbatlarda qatnashing.

Mas'uliyat: Mas'uliyat deganda o'z harakatlari va oqibatlari uchun javobgarlik hissi tushuniladi. Mas'uliyatni shaxsiy harakatlar va ularning ta'sirini tan olish orqali rivojlantirish mumkin. Haqiqiy maqsadlarni qo'ying, majburiyatlarni bajaring va xatolarga yo'l qo'yilganda tuzating. Pedagog mas’uliyati esa davlat va jamiyat buyurtmasi asosida yosh avlod savodxonligini oshirish jarayoni uchun javobgarlik hissini shakllantirilganligi bilan bekgilanadi.

Harakatlarning uzoq muddatli oqibatlarini ko'rib chiqing va o'zingizga va jamiyatga ijobiy hissa qo'shadigan qarorlar qabul qiling.

Rahmdillik: rahm-shafqat, boshqalarga mehr va g'amxo'rlik ko'rsatish, odamlarga va jamiyatga katta foyda keltiradi. Rahmdillikni hamdardlik va faol g'amxo'rlik orqali tarbiyalash mumkin. Ko'ngillilik, muhtojlarga yordam berish va mehribonlik bilan shug'ullanish hamdardlikni rivojlantirishga yordam beradi. Ehtiyotkorlik meditatsiyasi ham rahmdil munosabatni rivojlantirishi mumkin.

Adolat: Adolat boshqalarga adolatli, adolatli va xolisona munosabatda bo'lishni o'z ichiga oladi. Psixologik tadqiqotlar ishonch, hamkorlik va ijtimoiy totuvlikni rivojlantirishda adolat muhimligini ta'kidlaydi. Ta'lim jarayonida Konstitutsiyaning o'rganilishi ijtimoiy adolat vafuqarolik mas'uliyatini oshirishdamuhim rol o'ynaydi. Konstitutsiya, yoshlarni huquqiy ong vademokratik qadriyatlar bilan tanishtirib, ularni fuqarolik burchlarini anglash vajamiyatdaadolatni ta'minlashdafaol ishtirok etishgatayyorlaydi. Shaxsiy qarashlarni faol ravishda tan olish va ularga qarshi kurashish orqali adolatni targ'ib qiling. Adolatli va adolatli qarorlar qabul qilishga intiling, kamsitish va adolatsizlikka qarshi turing. Turli nuqtai nazarlarni rag'batlantiring va barcha odamlarga hurmat va tenglik bilan munosabatda bo'ling.

Butun umr ta'lim: umrbod ta'lim - bu doimiy shaxsiy o'sish, intellektual qiziqish va hayot davomida bilim va ko'nikmalarga ega bo'lish majburiyatini anglatadi. Qiyinchiliklarni o'rganish, yaxshilash uchun fikr-mulohazalarni izlash va turli xil ta'lim imkoniyatlari - rasmiy yoki norasmiy imkoniyatlar sifatida qabul qiling. Keng o'qing, savollar bering va intellektual kamtarlik bilan munosabatda bo'ling.

Forobiyning fozil jamiyat konsepsiyasiga ko‘ra, baht-saodatga intiluvchi jamiyatda qonun ustuvor bo‘lib, butun ijtimoiy hayot ana shu ustuvor tamoyil asosida tuziladi. Qadriyatli shaxsga aylanish Albert Eynshteynning abadiy so'zlari: "Muvaffaqiyatli odam bo'lishga emas, balki qadrli odam bo'lishga harakat qiling". Ushbu o'nta asosiy qadriyatlar - yaxlitlik, hamdardlik, qat'iyatlilik, haqiqiylik, minnatdorlik, ochiq fikr, mas'uliyat, rahm-shafqat, adolat va umrbod ta'lim - qadrli shaxs bo'lishning ajralmas qismidir. Ular bizning xulq-atvorimiz, munosabatimiz va shaxsiy o'sish, mazmunli munosabatlar va uyg'un jamiyatga qaratilgan qarorlarimizga rahbarlik qilib, mazmunli hayot uchun yo'l xaritasini taqdim etadi.

Qadriyatlar ijtimoiy psixologiyada insonlarning ijtimoiy munosabatlari, xulq-atvori va turmush tarzini tushunishda muhim o‘rin tutadi. Ular shaxsning o‘zini anglashida, jamiyatda o‘z o‘rnini topishda va ijtimoiy me’yorlarga moslashishda asosiy omillar bo‘lib xizmat qiladi. Shuningdek, qadriyatlarning o‘zgarishi ijtimoiy o‘zgarishlarning, madaniy va iqtisodiy rivojlanishning natijasi bo‘lishi mumkin. Ular shaxsiy va ijtimoiy hayotda turli qarorlar qabul qilishda, maqsadlar belgilashda va boshqalar bilan munosabatlarni o‘rnatishda muhim rol o‘ynaydi.

Odamlar o‘z qadriyatlarini aniqlash orqali hayotga qanday qarashini, o‘zlarini qanday his qilishini va nima uchun yashayotganini anglashadi. Qadriyatlar nafaqat shaxsiy va ijtimoiy hayotning asosiy yo‘naltiruvchisi, balki jamiyatning barqaror rivojlanishini ta'minlovchi muhim omil hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.Farmonova, M. Qadriyatlar–ma’naviy kamolot asosi. – Toshkent: “Tasvir nashriyot uyi”, 2019, 36 b

2.Алиев Р. Семейно-брачные отношения в исламе. Баку: изд. Абилов, Зейналов и сыновья, 2006. – 225 с

3.Умурзаков А. М. Философский анализ веры //Экономика и социум. – 2021. – №. 4-2. – С. 507-510.

4.Azimov U., Umurzakov A. Hierarchy of values and personal values //Экономика и социум. – 2021. – №. 1-1. – С. 354-355.